

14. *Наливайко Д.* Зарубіжна поезія другої половини XIX – початку XX сторіччя // *Антологія зарубіжної поезії другої половини XIX – XX сторіччя.* – К., 2003. – С. 3-37.
15. *Павличко С.* Дискурс модернізму в українській літературі. – К., 1999.
16. *Пахльовська О.* Україна: шлях до Європи... через Константинополь: Стаття друга // *Сучасність.* – 1994. – № 2. – С. 101-116.
17. *Франко І.* Збір. тв.: У 50 т. – К., 1981. – Т. 31.
18. *Хвильовий М.* Твори: У 2 т. – К., 1991. – Т. 2.
19. *Чижевський Д.* Культурно-історичні епохи. – Авсбург, 1943.
20. *Шляхи розвитку сучасної літератури:* Диспут 24 травня 1925 р. – К., 1925.

У грудні 2008 року виповнилося 130 років від дня народження Олександра Олеса – майстра особистої і громадянської лірики, автора символістських п'єс, громадського діяча, перекладача. Він палко любив Україну, її народ, її історію, уболівав за долю рідної землі й тужив за нею. Творчість митця справила значний вплив на формування поетів наступного покоління, його вірші покладені на музику відомими українськими композиторами.

Наталя Лисенко

ЕМІГРАНТСЬКІ ЮВІЛЕЇ О. ОЛЕСЯ

У статті розглядається питання святкування ювілеїв О. Олеса на еміграції. Аналіз архівних джерел та науково-критичний коментар до них дозволили наповнити фактологічним матеріалом дослідження життєвого та творчого шляху О. Олеса, що сприяє створенню достовірної і об'єктивної наукової біографії письменника.

Ключові слова: біографія, ювілей, еміграція.

Natalia Lysenko. O.Oles's anniversaries in émigré circles

This article explores the tradition of O.Oles's anniversary celebrations in expatriate circles. The precise analysis of archival documents and the critical commentaries on them enable to specify the factual background of O.Oles's life and work, therefore allowing to create an authentic and reliable biography of the writer.

Key words: biography, anniversary celebrations, emigration.

На дні кожної ювілейної чаші багато гіркости
В. Стефаник

Невідомо, чи знав ці слова класика української літератури О. Олесь, та гадаємо, що погодився б з ними, незважаючи на позірну парадоксальність. Адже так часто у творчості самого поета перегукуються контрастні мотиви, постійно наявні дисонанси, а вміння консонувати протилежне вразило читачів уже його перших творів. Класичні (бо відомі всім) “журба та радість” О. Олеса, які поєдналися назавжди, відчуття й навіть більше – розуміння протиріч у житті і природі, поєднання мінорних та мажорних інтонацій – усе це згодом дозволило критикам назвати дуалістичне світовідчуття та антитезу домінантою його творчості. І тому сьогодні хотілося б трохи відійти від типової ювілейної, хвалебної статті на

честь 130-річчя з дня народження Олександра Івановича Кандиби (О. Олесь), оминути опис біографічної канви ювілянта, уславлення творчих здобутків, позбутися пафосних висловлювань про “славетного і видатного”, а зробити спробу зазирнути у внутрішній світ митця. До роздумів залучимо архівні документи — невичерпне джерело літературознавчої, культурологічної інформації, фактичний фундамент, на якому базується будь-яке дослідження. Різні листи, заяви, звернення та інші документальні джерела з еміграційного архіву О. Олесь, який зберігається у відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка¹, допоможуть відтворити душевний і емоційний стан письменника у святкові, “ювілейні” моменти життя, зрозуміти його переживання, особистісні спонуки та причини відмови від улаштування будь-яких урочистостей на свою честь. Свідомо вдаємося до широкого цитування, сподіваючись, що наведені фрагменти документів активізують зацікавлення неопублікованими архівними джерелами та сприятимуть використанню документальних свідчень у науково-критичних розвідках.

Основну увагу зосередимо на еміграційному періоді життя і творчості О. Олесь, оскільки святкування 10-ї річниці виходу першої збірки “З журбою радість обнялась” у буремному 1917 році широкого розголосу не мало. А за кордоном перші літературні ювілеї О. Олесь припадають на 1922 р. (15 річниця виходу першої збірки) та 1923 р. (20-ліття літературної діяльності). Далеко від України (яку залишив у 1919 р.) минуло кілька еміграційних років, О. Олесь ще не мав чіткого уявлення про своє майбутнє, жодних конкретних пропозицій до співпраці, абсолютно ніякої матеріальної підтримки. Але найтрагічніший епізод перших еміграційних років — тривожне чекання на приїзд родини, яку радянська влада не випускала з України, сподіваючись таким шантажем зломити О. Олесь і примусити його виступати проти УНР та її ідеологів. Посилювало пригнічений настрій і непевне становище української еміграції загалом, розпорошеність по різних осередках, неузгодженість дій, подекуди невиправдана войовничість і внутрішня боротьба (у листі до А. Ніковського він пророкує навіть подальшу “деморалізацію” представників України за кордоном — № 246)².

Проблема життєдіяльності творчих сил на еміграції непокоїла О. Олесь, а вирішення справ шляхом лобювання інтересів певних персон “не на підставі якого-небудь принципу, а більше — примхи, симпатії до окремих осіб або що” (№ 64) відверто обурювало. Саме ці обставини й були, мабуть, причиною відсутності О. Олесь на віденському зібранні наприкінці 1922 року. Знайомих повідомляє, що їде до Берліна нібито зустрічати родину, яка мала приїхати з України. Безперечно, це було лише приводом оминути урочистості, бо Віра Антонівна та Олег лише в січні 1923 р. виїхали з Києва³. Збереглася чернетка листа О. Олесь до Ювілейного Комітету від 25 грудня 1922 р.: “...Сердечно дякую за запитання приїхати на вечірку 27/XII, яку ви улаштуєте в Відні. На превеликий жаль, з різних причин я не можу мати радости бути серед вас в сей день” (№ 410).

Проте варто зазначити, що О. Олесь негативно ставився до святкування власних ювілеїв завжди. Відомі всім скромність та ненав’язливість не дозволяли йому обтяжувати людей улаштуванням вечірок чи інших імпрез (уважав, що це “велика, але незаслужена честь”), на власних урочистостях ніяковів, соромився, а то й зовсім не з’являвся. Очевидно, так було й у грудні 1922 р. Напередодні ювілею Юрій Тищенко-Сірий та Андрій Жук виступили ініціаторами створення комітету, який звернувся до громадськості з пропозицією зібрати гроші на подарунок

¹ Детальний опис документів еміграційного архіву О. Олесь див.: Лисенко Н. Опис фонду О. Олесь // *Спадщина*. Літературне джерелознавство. Текстологія. — К., 2007. — С. 374-438.

² Тут і далі посилаємося на документи з еміграційного архіву О. Олесь у відділі рукописних фондів та текстології ІЛ НАН України (Ф. 114), вказуючи лише одиницю збереження.

³ Це підтверджує посвідчення Всеукраїнської Академії Наук від 26 січня 1923 р., видане “В. А. Кандибі в тому, що вона є дружиною О. Олесь і зі своїм сином Олегом їде до Берліна” (№ 2462).

О. Олесеві. На це письменник відповідає категоричною відмовою: “В сі часи загального лихоліття українського народу? коли мільйони голодують на Україні і тисячі на еміграції, зібрання грошей на дар, я думаю, не матиме успіху ні дома, ні на чужині” (№ 410). Поет справді щиро переймається долею голодних в Україні, долучається до створення Союзу “Голодним України”, широко обговорює проблему допомогою акції, зокрема з М. Грушевським [3, 408-447], В. Винниченком⁴ та іншими представниками уряду УНР. Усі сили й насагу спрямовує на вирішення громадських, загальноукраїнських проблем, цураючись навіть згадки про власний ювілей.

Однак святковий вечір, хоч і без особистої присутності О. Олеся, відбувся, щирі друзі все ж зібралися пошанувати поета. Зацитуємо уривок із листа Ю. Тищенко-Сірого до О. Олеся від 30 грудня [1922 р.], де автор докладно описує святковий вечір у Відні – його офіційну частину та неофіційну, яка тривала до ранку: “Ми улаштували 27 вечір присвячений тобі в тій залі, де було відкриття університету. Вечір, як на наші сили, пройшов досить і досить добре. Програма була недовга, але симпатична: 1) слово Жука, в якому він зазначив, що сей вечір являється не ювілейним, а тільки присвяченим виходу “З журбою радість обнялась” і що ювілей буде в [19]23 році. 2) хор виконав 3 пісні народніх, ліричних. 3) Коссак прочитав реферат Грицяя, досить добрий. 4) донька К. Левицького відспівала три твоїх річей (дуже гарно). 5) я прочитав присвячену тобі сільветку (кажуть, що була “гвоздем” вечора). 6) Німчук продекламував твої вірші і 7) хор проспівав три пісні знову. На вечорі було понад 200 людей. Був весь уряд Галицький на чолі з Петрушевичем, М. С. Грушевським, Колесса, Дністрянський і т. д. [...] Після вечора був улаштований комерс в одному ресторані, де були всі виконавці, хор і приватні люди на чолі з К. Левицьким та його дружиною. За гальбою пива були й промови та співи. Говорив Коссак слово подяки виконавцям та я скромно про те, як святкували тебе щороку в Києві в минулому і як се припинилось через тяжкі наші емігр[аційні] обставини. [...] Потім менша частина нас пішла ще до каварні, а накінець до Перфецького і пропили там до 4-х год[ини] ранку. Се більш-менш вичерпуючий опис подій” (№ 1786). Такі відверті приватні листи з описами навіть побутових деталей передають своєрідну емігрантську атмосферу тих років.

Ювілейну вечерку в 1923 р. О. Олесеві уникнути не вдалося. Проте “гіркоти” до ювілейної чаші додавала надзвичайна матеріальна скрута родини. Відомо, що тривалий час письменник не отримував навіть заробітної платні від уряду УНР, а літературна стипендія чеського уряду була мізерною. Жив лише за рахунок проданих книжок, які розкуповувалися дуже повільно. Тому він вважав зайвими пишномовні слова прихильності на свою адресу тоді, як його книжки лежали в книгарнях та на складах. Оскільки, як згадує Ніна Левитська, “Олесь ніколи не був багатієм, бо жив майже винятково з своєї літературної творчості, [...] не отримував майже жодних гонорарів і був у дуже скрутному становищі” [2, 73], непродані книжки непокоїли письменника найбільше. У гранично відвертому листі до М. Обідного болісно описує свій пригнічений настрій у ті святкові хвилини: “Тисяч зо дві зійшлося народу. Делегати з Галичини, Волині, телеграми, адреси, ізліянія... А я не знаю – чи хоч 10 душ з 2000 мали мої книжки?! Знаю я тільки те, що за 1/2 години до “ювілею” сидів я в кафе і не знав – як я заплачу за каву (замість малої мені підсунули велику чорну каву, і 50 гелерів не стало). Ввечері приїхала родина моя, а вночі ми не знали, де і як переночуємо. От Вам і прихильність” (№ 248). Але організаторам вечірки вдалося створити святкову атмосферу тріумфу українського поетичного слова, і це роззучило вразливу душу О. Олеся. Дещо пізніше він занотував до свого записника слова щирої вдячності за пережиті хвилини щастя: “На сьому святі мені здавалось: всі ми, присутні, говоримо одним поривом до краси, до вищої гармонії, до кращого

⁴ В архіві О. Олеся є звернення віденського комітету Союзу “Голодним України” до В. Винниченка з проханням долучитися до допомогою акції (№ 36).

радісного життя. [...] І оскільки я служив укр[аїнському] слову і укр[аїнським] ідеалам, остільки я маю право однести крихту привітів і до себе з нагоди мого ювілею, і за них подякувати з сердечною теплотою і зворушенням” (№ 3843)⁵.

У листопаді 1928 р. О. Олесеви виповнилося 50 років. На жаль, чітких відомостей про святкування цього ювілею віднайти не вдалося ні в періодичних виданнях того часу, ні у приватному листуванні митця. Схильні вважати, що гучних вечірок письменник усе ж не дозволив улаштувати. Напередодні полудневого ювілею на окремому аркуші записав гіркий епізод зі свого емігрантського життя: “28/X [19]28 звернувся я до учит[еля] місцевої укр[аїнської] гімназії, щоб він позичив мені... 5 кг. Було відмовлено: “Не певен, що йому стане на вечерю до 1/XI”. Було страшно боляче... і за себе, і за його... [...] Коли захоче гімназія “святкувати” моє 50 ліття, напевне Подільський буде в першу голову промовляти, співати “Айстри” (як уже раз я і чув) і взагалі “проливати сльози” умілення. Втечу від свого ювілею, як від чуми. От і кажіть, що українці — щирі” (№ 2440). Такою сумною була реальність емігранта О. Олеся — визнаного й відомого поета, уже класика української літератури, яким нарекли його критики ще за життя. Можливо, цей випадок настільки обурих й образив письменника, що він, як писав часопис “Діло” в той час, “відмовився від святкування ювілею, мотивуючи цю відмову тяжким моментом, що переживає народ український і разом з ним українська еміграція” (№ 2777).

Але про ювілей принаймні на еміграції пам’ятали, бо письменник ще довго отримував привітання від різних товариств, організацій та приватних осіб. Серед еміграційних документів навіть зберігся передрукований реєстр надісланих привітань на 78 позицій (№ 2457), що свідчить про зворушливе ставлення письменника до щирих, а не лицемірних листів.

У 1930 р. О. Олесь на короткий час виїздить до Львова. Ця поїздка збіглася зі святкуванням у січні ювілею часопису “Діло”. Поет у листах, зокрема до В. Леонтовича, завчасно попереджає: “Хоч до 20 січня я може та задержусь у Львові, але прилюдно виступати і читати не буду. Попросіть ініціаторів ніяких концертів мені не присвячувати. Я хочу, щоб про мене якомога менше говорили [...]. Я готовий навіть відкласти свій від’їзд до Львова, аби не бути центром [при]хильної уваги” (№ 230). Проте вже зі Львова в листі до дружини зізнається: “Буду мабуть на святі “Діла” (50 років). [...] Як не просили мене виступити, — відмовився. “Коли Ви, кажуть, будете, прийде весь Львів”. Нонсенс: книжки не потрібні, а я страшно без кінця їм потрібний. Безглуздя, іронія якась” (№ 100). І вже в наступному листі до Віри Антонівни Кандиби звітує: “Вчора була академія і комерс “Діла” з нагоди 50-ліття. Хоч це ж було не моє свято, але зробили мені таку страшну овацію, що я почервонів як мак. Дійсно, давно мене так гучно не вітали. (Тут я все ще числюся “найкращим поетом України”). [...] Посадили мене зовсім спереду (вчора на комерсі) з сенат[ором] Галушинським, Раковським (буд[ущий] голова Наук[ового] Т[овариств]ва), Кордубою (академіком). Соромився я, як дитина. [...] Словом, “знаків вніманія” зо всіх боків — як, може, ніколи. Я чоловік більш ніж скромний, але не заховаю, що після всіх “уніженій і оскорбленій” яюсь приємно відчути людську гідність, ображену роками емігрантського життя” (№ 101).

У червні того ж року часопис “Діло” друкує звіт Українського Республікансько-демократичного Клубу та Жіночого Союзу в Празі, які виступили ініціаторами зібрання коштів на ювілейний дар поетові. На ці гроші було куплено “золотий годинник на такому ж ланцюжку з золотим жетоном в українському стилі, далі папку та адреси ручної праці на зразок народньої плахти та український вишиваний рушник. Всі ці дарунки передали поетові на вечорі, який спеціально з цією метою улаштував Український Республікансько-Демократичний Клуб 14.VI.1930 в великій салі готелю “Граф” для членів Клубу, членів Українського Жіночого

⁵ Цитуємо недатовані записи, але оскільки поряд у цьому ж записнику є кілька поезій, створених у грудні 1923 р., то маємо всі підстави вважати, що О. Олесь описує вечірку саме з нагоди 20-ліття його літературної праці.

Союзу і для всіх тих, хто в той чи інший спосіб причинилися до збору жертв на ювілейний дар поетові.

Свято відкрив голова Клубу проф. К. Мацієвич. Прочитано адреси від Українського Республікансько-Демократичного Клубу, від Українського Жіночого Союзу та від Українського Об'єднання професором, ректором Українського Університету А. Яковлівим.

О. Олесь відповідав подякою на привіти й сказав кілька слів про свої пляни на майбутнє.

Після чаю, улаштованого членами Українського Жіночого Союзу, відбувся концертний відділ, в якому взяли участь драматична артистка Олеся Самойлович, баритон Микола Самойлович та Любов Ліндфорс (сопрано). Промовляли М. Славінський, Степан Сірополко, Б. Лисянський та М. Лорченко.

О. Олесь прочитав кілька своїх нових недрукованих віршів, що горіли колишнім блискучим вогнем” (№ 2777).

Наступна ювілейна дата в житті поета — 1938 рік — 60-річчя з дня народження. Ще з 1937 року почали надходити вітальні привіти від різних товариств, установ та організацій, які письменник ретельно зберігав і навіть складав до окремої теки (№ 2445). Не маючи можливості перелічувати всі інституції, які згадали про ювілей О. Олесь, звернемо увагу лише на провідну думку надісланих вітань: чи не кожне звернення до письменника закінчувалося побажаннями якнайкорішого повернення в Україну, про що, здається, найбільше мріяв і сам О. Олесь. Лише кілька фрагментів для прикладу: “Віriamo, що далші свята будемо разом з Вами святкувати на рідних землях” (“Товариство українських торговельників і промисловців та вільних покликань” з Праги — № 2443), “Щирим серцем бажаємо Вам побачити рідну Полтавщину та Україну відроджену, вільну, для якої Ви так многоплодно потрудилися” (Бібліотека імені С. Петлюри в Парижі — № 2445), “найщиріші побажання з певною вірою, що слідуєчий Ваш ювілей відсвяткуємо вже у Вільній, Соборній Українській Державі” (Українська Громада в ЧСР — № 2447), а від уряду УНР міністр культури Р. Смаль-Стоцький наголосив: “Ви завжди однаково непохитно й твердо, високо держали прапор рідного слова і своєю творчістю піддержували те, що найважливіше для нас, — віру в воскресення Української Незалежної Держави” (№ 2445).

Чимало надійшло вітальних листів і від приватних осіб. Усі кореспонденти О. Олесь — віддані друзі, прихильники його творчості, численні читачі — знаходили теплі і зворушливі слова, сподіваючись підтримати поета хоча б морально. А, наприклад, Олена Самойлович віншувала письменника такими поетичними рядками:

Уклін тобі, Співець!
Ні слів гучних, ні лаврів, ні вінків
Не принесу тобі дарунком.
Твоїх журби і радості вінець
Сховаю у душі сумирним візерунком.
Дай, Боже, довгії літа
Тобі топтати рідні межі

І зором пестити жита
І Київ старого вежи.
Нехай скарби натхненних слів
Розвіють смуток України,
І розільється вдруге спів:
“Яка краса — відродження країни!”
(№ 2448).

Про офіційне вшанування О. Олесь в 1938 р. заопікувався Ювілейний Комітет у складі П. Стецьківа, В. Приходька, П. Тенянка й очолюваний Л. Білецьким. У зверненні “До українського громадянства” від 15 листопада 1938 р. Ювілейний Комітет закликає українців не бути байдужими: “В той же самий час Ювілейний Комітет глибоко відчуває і бачить тяжкі матеріальні умови, в яких терпеливо без будь-яких нарікань перебуває наш Ювілят... Ювілейний Комітет не може заспокоїтися, коли бачить, що видатний наш поет, який заслуговував би за свою 35 літню вірну службу українській нації відповідних до своєї праці умов, не має ані відповідного забезпечення на свою дальшу творчу путь... І ось, коли Ювілейний Комітет усе це усвідомлює, то твердо ставить перед собою і перед усією українською нацією, на всіх землях суцєю, що наш дорогий Ювілят

заслуговує від усіх українців посильну складку на національний дар! Хай Ювилят відчуває, що вся українська нація його цінить, любить і хоче, щоб день 60 річниці Ювилята був днем цієї любові і глибокого вшанування! І Ювілейний Комітет урочисто звертається до всіх українців і проголошує: Складаймо на національний дар Ювилятові Олесеві! Докажім, що ми цінимо його віддану Україні працю і духово, і матеріально!” (№ 2444). На заклик справді відгукнулося чимало поціновувачів поетичного слова О. Олесья.

60-річний ювілей О. Олесья прикметний також гучною прем'єрою вистави “Над Дніпром”, на яку завітав і сам автор. 3 січня 1939 р. у театрі “Нова сцена” (Хуст) головний режисер Володимир Лібовицький інсценував цю драматичну поему, а Євген Шерегій написав музику. Тогочасний директор театру Юрій Шерегій згадує: “Перед виставою від імені “Нової сцени” я привітав ювіляра і попросив його пройти на сцену. Олесь, як завжди зніяковілий, вийшов на сцену: він заплакав від радості, нічого не сказавши. Подав мені руку, вклонився глядачам, дякуючи їм за щирі оплески” [5, 75]. А В. Лібовицький описує безпосередню реакцію О. Олесья і його душевний стан після прем'єри: “Вистава мала великий успіх, натхненна публіка викликала ювіляра кілька разів на сцену і влаштовувала йому бурхливі овації. [...] В Олесья просльозилися очі, і він не міг сказати жодного слова” [4, 80].

Наступний ювілей припав на воєнний 1943 рік. Святкування в буремному 1943-му О. Олесь узагалі вважав невчасним і недоречним, бо ще були окуповані українські землі. Щоб укотре уникнути бурхливих овацій, “телеграм, адрес, ізліяній”, спеціально написав “Заяву про святкування ювілею літературної праці О. Олесья” (№ 2455) та лист до Ювілейного Комітету (№ 2456), чернетки яких збереглися в його еміграційному архіві. Як бачимо з цих зафіксованих роздумів, письменника схвилювало те, що Ювілейний Комітет виступив ініціатором видання повного зібрання творів О. Олесья й навіть без згоди поета почав збирати пожертви на цей проект. Про наміри Ювілейного Комітету йдеться в черговому зверненні до громадськості: “В першу чергу заповів Ювілейний Комітет на 5 грудня 1943 року концерт, в якому приймуть участь видатніші мистецькі сили. Далі буде влаштована Академія з рефератом і декламаціями, що відповідно насвітлять вагу й красу творчості О. Олесья. Крім того, Ювілейний Комітет задумав видати всі твори Ювілянта, щоб відповідними статтями й коментарями зачерпнути від самого автора, дати цінний вклад в скарбницю української культури.

Також підготовляється видання Альманаху, в якому оцінити О. Олесья як поета, громадянина, людину.

Уврешті намічено оснувати при Українському Вільному Університеті “Стипендійний фонд імені О. Олесья” для студентів, що працюють теж на полі літературної творчості” (№ 2451). І якщо про стипендії студентам жодного заперечення від О. Олесья не прозвучало, то на пропозицію видати твори письменник відповів рішучою відмовою, про що згадаємо пізніше.

Зі збереженого приватного листування дізнаємося, що О. Олесь навіть збирався проігнорувати урочистий вечір 5 грудня 1943 року в Міському театрі на Виноградах (Прага). У листах від кількох кореспондентів (Галини Лашенко, Людмили Красковської, Калинки Білецької) звучить прохання попри все прийти на святковий вечір, почути щирі слова захоплення шанувальників його творчості. Наприклад, Калинка Білецька, яка в цей час разом з О. Ольжичем була на окупованих землях України, запитувала: “Як вийшов ювілей Олександра Івановича? Невже Ви дійсно виїхали в цей день ловити рибу? Думаю, що це перший був би випадок у всіх ювілеях на світі” (№ 491). Письменник справді мав твердий намір скасувати урочистості, про що свідчить його лист до Ювілейного Комітету: “Дякуючи від щирого серця Ювілейному Комітету і [громадянам], які хотіли відзначити 40 ліття моєї літературної праці, з огляду на смутні часи, які зараз переживає Україна, заявляю, що я від ювілею відмовляюсь. [...] В цей час ганьби і скорбот, вигнання, голосіння, коли по дорогах вмірає народ, злочинно справляти весілля” (№ 2455, арк. 1). Від імені організаторів свята О. Олесь

навіть підготував заяву з таким оголошенням: “З огляду на те, що О. Олесь відмовився від відзначення його 40 ліття літ[ературної] праці, Юв[ілейний] Ком[ітет] цим повідомляє громад[ськість], що концерт 5 грудня не відбудеться” (№ 2455, арк. 2).

На щастя, рідним та близьким вдалося вмовити О. Олеся бути присутнім на святкуванні власного ювілею, а сам поет так пояснює свою згоду: “Виходить так. Пізно переносити або відмінити концерт. Багато і витрат, і заангажовані артисти. Коли я не приїду — загрожує скандал. К[олесса] + хор відмовляється. Не робив скандалів і не можу робити. Концерт буде і я їду” (№ 2455).

М. Неврлий, якому пощастило бути присутнім на цій святковій академії, згадує про концерт [1, 51-52] та описує реакцію самого О. Олеся: “Ювіляр, одягнений у парадний чорний костюм, скромно сидів на почесному місці. Після всіх адресів і привітань він якось важко піднявся зі свого місця і, вкрай зворушений, зняквовіло окинувши поглядом залу театру, щиро й сердечно всім подякував. Помітно було глибоке внутрішнє хвилювання, він ледве стримував сльози радості й болю...” [1, 51]. В архіві збереглися автографи віршованої подяки О. Олеся, датовані тим самим 5 грудня 1943 р. Оскільки невідомим залишається факт виголошення цих подяк на урочистому вечорі⁶, подаємо поезію повністю:

На це свято, в цей храм Мельпомени
Ви сьогодні прийшли не до мене...
Ні! На свято до Рідного Слова
Вас вела сюди стежка тернова.
Рідне Слово злило ваші душі в одну,
Розгорнуло вам широко крила,
Засвітило вам в небі зорю провідну,
Щоб вночі, як удень, вам світила.
Не хиліть же голів! Хай далекий ваш шлях,
Хай на ньому і кручі, і гори,
Але віра незломна в гарячих серцях
Все на світі цьому переборе!
На це свято, в цей храм Мельпомени
Ви з любов'ю прийшли не до мене...
Ні! На свято до Рідного Слова
Вас вела сюди стежка тернова (№ 2454).

На жаль, останній прижиттєвий ювілей О. Олеся також додав трохи смутку й “журби” письменникові. Як виявилось, ще попереду були досить неприємні клопоти: фінансові непорозуміння з Ювілейним Комітетом та навіть ревізія каси. Це і змусило письменника вже після святкувань, а саме 14 травня 1944 р., офіційно звернутися до Ювілейного Комітету з настійною вимогою: “...дозволю собі просити Юв[ілейний] Ком[ітет] передати гроші, зібрані на фонд мого імені, для студентів при Укр[аїнському] Вільн[ому] Університеті [...] вважаю, що і

⁶ Наше припущення про те, що О. Олесь не читав поезії на святковому вечорі, ґрунтується на тому, що жодна з газет того часу (“Українська дійсність”, “Краківські вісті”, “Наступ”, які досить детально звітують про ювілейний вечір) не згадує про поетичний виступ письменника. Натомість кореспондент “Української дійсності” (№ 35, 1943 р.), який підписався криптонімом О. К., так описує досить стриманий виступ митця: “[...] коли Шановний Ювілят виступив, публіка сподівалася, що промова Ювілята, його палке слово про своє життя, про свою творчість, про свої змагання внесе теплий та живіший настрій у це свято. На жаль, Ювілят промовив тільки декілька слів щирої подяки, бо, як пізніше виявилось, Ювілят був хворий”. Збереглася чернетка, можливо, виступу О. Олеся. Ідеться не про експромт, бо промова має кілька варіантів і, очевидно, писалася автором зазделегідь: “Велика незаслужена честь випала мені прийняти вияви вашої пошани і любові до рідного слова, до рідної літератури. Ви прийшли сюди на це свято з ріжних земель, з ріжних країн. Це свідчить про спорідненість ваших душ, що п'ють з одного джерела, гасять спрагу і набірають сил і віри в наше ясне Майбутнє, по дорозі до якого ми залишили стільки дорогих жертв. Любіть же своє Слово. Воно доведе вас туди, де так променисто і чарівно красується наша Мрія” (запис від 5 грудня 1943 р. – № 2454).

гроші, зібрані на цю ціль (ідеться про видання творів. — *Н. Л.*), мають бути повернуті жертводавцям, зазначивши це в пресі. Це необхідно зробити вже з тих мотивів, щоб люде не звертались до мене за книжками, на які вони давали гроші і не думали, що я витратив їх на інші цілі. [...] не будучи поінформованим, скільки зібрано коштів на видання Альманаху і маючи сумніви, що знайдеться хтось тут в Празі, хто мав би досить вільного часу і належної уваги до цієї справи (а кожна подібна річ вимагає і того, і другого), вважаю, що видання Альманаху в даннім випадку треба зрекитись, бо Альманах не буде стояти на тій висоті, на якій він міг би стояти як збірник літературно-критичного матеріалу, коли б хтось вчасно міг стежити, збирати і бути в контактi з тими авторами, які чи писали, чи виступали з рефератами в ювілейні дні” (№ 2456). Це офіційне звернення письменника досить стримане й тактовне. Але всю суть конфлікту і внутрішні вагання О. Олесь виклав у приватному листі до близького друга родини останніх еміграційних років О. Приходька, якому звиряв багато своїх таємниць. Зважаючи на те, що ми не маємо чітких відомостей про отримання листа адресатом (збереглася чернетка в одному із загальних зошитів О. Олесь), подаємо лист повністю:

“Високоповажаний Олекса Кіндратовичу!

Вибаchte, що турбую Вас своїм листом, але так хочеться, щоб хоч Ви зрозуміли мене, коли інші не хочуть ні розуміти, ні відчувати.

Юв[ілейний] Ком[ітет] (вроді “Карної експедиції”) вже багато років домагався від мене, щоб я давав різні данні, потрібні для “Повного видання” моїх творів. Від самого виразу “Повне вид[ання]” віє на мене холодом сирої могили, і мимоволі пробігають могильні мурахи по всьому тілі. Хай [відбувся] 65 літн[ій] ювілей, але ще ж не кінець, я ще живий, я ще дихаю! Навіть коли на ювілей дивляться як на “маслособорування”, немає певности, що хворий не встане і не піде за пару днів дрова колоти!

А тут виходить, ніби я сам собі, коли б і встав, мушу зразу писати хреста і копати для самого себе могилу. Як все це псіхічно убиває мене! Я ще нехочу ставити крапки, закривати останню сторінку творчости. Ще так мало зроблено з того, що хотів, ще так багато хочеться сказати, і сказати головне, що не було сказане. І не прийшов ще час, і я вірю (віра дає мені силу!), що не слід поспішати, що маю ще час для сякого-такого завершення.

Я умію мовчати, а більш не можу: я хочу крикнути: “Досить весь час нагадувати мені, що я стою над могилою, що мені час підводити “ітоги” і розбивати свій інструмент. Гра продовжується, рано спускати завісу і гасити огні. Рано мені вимірювати могилу на цвинтарі і робити написи на хресті. Рано, Олекса Кіндратовичу, робити остаточну оцінку написаного, бо воно ще не дописано. Навпаки — за час 15 літньої хвороби в мені стільки зібралось творчої енергії, що я готовий перекреслити все написане і почати свою творчість з 1-ї сторінки!

І не на все прийшов час, не все ще можу я опублікувати з пережитого, не все зручно, не все навіть усвідомлено, і я боюсь помилок, несправедливої оцінки з мого боку деяких явищ або вчинків окремих осіб.

Юв[ілейний] Ком[ітет] підкреслює свої шляхетні заміри, з котрих немалу ролю грає і прибуток з видання, що має мені Комітет подарувати. Я дуже вдячний К[оміте]ту, але розрахунки часто бувають хибні, а особливо тоді, коли замість розрахунків мається на увазі тільки добре бажання.

Ця справа (гонорару за працю) мене цікавить, але я сам дам ліпшу раду їй, як малодосвідчений Комітет. Коли б я не мав змоги сам видати своїх творів (у мене ще залишилось від дару Центр[ального] Ком[ітету] коло 26 тис[яч]), маю видавців. Без турбот, без хвилювань легко я можу [видати] старі і нові твори. Робити це через Юв[ілейний] Ком[ітет] — значить без потреби ускладнювати справу видання, запрягати в роботу людей, які мають свої клопоти, збільшувати видання, розтягати час видання і т[ому] п[одібне].

А скільки б трапилось випадків непорозуміння, “тупиків”, з яких треба б комось компромісово виходити.

А шахрайства з боку книгарів, невиплачення вчасно грошей книгарнями, неможливість їх переслати через [девізіві] труднощі.

Чи варто все це брати на свої плечі Юв[ілейному] К[оміте]ту?

І де докази, що Ком[ітет] хоч на одну корону більше дасть мені гонорару, чим я сам заробив би?

А головне — “повне видання”. Одні ці слова малюють небіжчика на столі, а поруч з ним лежить його життєва праця — “повне видання творів”... Ладаном пахне, “вічною пам’яттю”, сумом... А я ще хочу жити, творити, сміятись і плакати.

Подумайте, Олекса Кіндратовичу, і коли подумаєте, Ви разом з мною скажете “бр-р”!

З високим поважанням, О. Олесь” (№ 2825).

Як бачимо, ставлення О. Олесь до своїх ювілеїв було дуже суперечливим. Він нехтував святковими зібраннями, бо соромився здатися нав’язливим, бо не міг дозволити собі обтяжувати інших, бо вмів дослухатися до чужих проблем, а не думати лише про власні негаразди. І в цьому висока шляхетність О. Олесь, гідна подиву, захоплення й наслідування. Він зневажав лицемірство, болісно реагував на нещирість, уникав галасливих зібрань, голосливих виступів та промов. Він насправді чекав від української спільноти справ, а не маніфестів та декларацій. Вислів його сина О. Ольжича “Нащо слова. Ми діло несемо” спонукав і О. Олесь до праці — у роки виснажливої еміграції поет творив наперекір усім незгодам, усупереч обставинам, долаючи пекучий біль розлуки з Україною.

Згадаймо ж Поета словами глибокої пошани і вдячності за подвиг усього його життя, згадаймо без надриву й патетики, згадаймо пошепки, але щиро й сердечно.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Неврлий М.* Олександр Олесь. — К., 1994.

2. *Левитська Н.* У товаристві муз // *Поет з душою вогняною: Олександр Олесь у спогадах, листах і матеріалах.* — К.; Нью-Йорк; Львів, 1999.

3. *Листування Михайла Грушевського /* Епістолярні джерела грушевськознавства. — Т. 3. / Упоряд. *Г. Булака, Н. Лисенко.* — К.; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2006.

4. *Лібовицький В.* Мої зустрічі з Олександром Олесем // *Поет з душою вогняною: Олександр Олесь у спогадах, листах і матеріалах.* — К.; Нью-Йорк; Львів, 1999.

5. *Шерегій Ю.* Олександр Олесь у моєму житті // *Поет з душою вогняною: Олександр Олесь у спогадах, листах і матеріалах.* — К.; Нью-Йорк; Львів, 1999. ■

Микола Сулима

МИХАЙЛЬ СЕМЕНКО Й ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ

У статті висвітлюються стосунки Михайля Семенка й Олександра Олесь.

Ключові слова: символізм, футуризм.

Mykola Sulyma. Mykhayl Semenko and Olexandr Oles

The article deals with relationships between Mykhayl Semenko and Olexandr Oles.

Key words: symbolism, futurism.

Михайль Семенко як? дебютував 1913 р., у дванадцятому числі часопису “Українська хата” був надрукований його вірш “Дарунок”; у другому й п’ятому числах за 1914 р. тут з’явилися вірші “Гріх” і “Мов квітка...” Поет-початківець, який писав про “святі мрії”, “зірки, що в небі мають”, про “хмари, що в небі тануть”, “сйаво сонця і тумани”, про “ланцюги міцні задуми”, про “очі сині”, про “таємну красу”, “бездонні хвилі забуття”, про квітки (серед віршів М.Семенка, написаних 1913 р., чотири присвячено квітам...), для хатян, звичайно ж, був своїм. Імовірно, на прихильність поетів і критиків, що друкувалися в “Українській